

Válság

E számunkban a válság fogalmához kapcsolódó olyan írásokat adunk közre, amelyek túlnyomórészt kurrens politikai, etikai, természettudományos, illetve közgazdasági válságjelenségek filozófiai elemzését nyújtják. Lányi András az ökológiai válságra reflektáló ökoetikai megközelítéseket elemzi, Kapelner Zsolt tanulmánya a szuverenitás, a nemzeti önrendelkezés jelenlegi válságával foglalkozik, Laki János egy a kortárs természettudományokban újonnan megjelenő válságjelenséget, a megismételhetetlen kísérletekre támaszkodó tudományos publikációk problémáját mutatja be. Gébert Judit azt elemzi, hogy a különböző közgazdasági, illetve közgazdaság-filozófiai elméletek milyen választ adnak arra a kérdésre, hogy kell-e kárpótolnunk a gazdasági válságok kárvallottait. Schwendtner Tibor pedig egy *par excellence* filozófusi válságot elemmez, Heidegger filozófiai válaszait az első világháború utáni általános, politikai, társadalmi és tudományos válságra, az 1920-as évektől 1933-ig.

Lányi András írása a válság témáját az ökoetika problémáján keresztül vizsgálja meg. Az ökoetika *útkeresése* című tanulmány nem csupán az ökológiai válság egyre sürgetőbb kérdésére reflektál, hanem az öko-filozófiai gondolkodás belső feszültségeit járja körül. Állítása szerint a környezeti etika sokféle szempontja és álláspontja között úgy tudunk a legjobban eligazodni, ha megvizsgáljuk, milyen etikai hagyományra támaszkodnak az egyes gondolkodók. A környezeti etika korai irányzatainak közös kiindulópontja az ember kitüntetett helyzetének megkérdőjelezése. Alapvető kérdésként merül fel, hogy etikai döntések esetén kinek a javát kell akarnunk, ha az etikai szereplők körét kiterjesztjük az emberen túlra: az állatokét, az élő rendszerekét, az élet egészéét, a Földét? Fontos filozófiai kérdéssé válik így, hogy az altruista etikai magatartást kire, illetve mire kell alkalmaznunk. A tanulmány a bioegalitárius, a bioszociális és a biocentrikus álláspontokat vizsgálja meg közelebbről, és mindegyikkel kapcsolatban megmutatja, hogy milyen belső ellentmondással küszködik. Egy másik megközelítés nem a természeti lét helyét keresi az etikában, hanem radikális perspektívaváltással az etika szerepét igyekszik tisztázni az evolúció történetében. A Föld-etika szerint az etika nem az emberi lény ügye, hanem része az

élővilág önszabályozásának. A mélyökológia álláspontja szerint az ember nem különálló létező: az emberi én például csak olyan kölcsönhatások hálózataként érthető meg, amelyek a társakhoz, a társadalomhoz és a természethez kötik.

Kapelner Zsolt *A szuverenitás válsága és az antiszuverén politika* című írása szerint a szuverenitás válsága a kortárs politika elmélet egyik leggyakrabban elemzett kérdése. A globalizáció, a nemzetek feletti intézmények és a multinacionális vállalatok növekvő szerepe nyomán mind kevésbé tekinthetjük az államot a politikai hatalom szuverén birtokosának. Legalábbis egyre kevésbé igaz ez a politikai realitásban. A tanulmány azt a kérdést teszi fel, hogy vajon a szuverenitás eróziójával valóban valami fontos megy-e veszendőbe. A tanulmány a szuverenitás értékét három olyan fogalommal összefüggésben vizsgálja meg, amelyekre a szakirodalom a leggyakrabban hivatkozik a szuverenitás melletti elméleti érvekben: az önrendelkezés, a legitimitás és a demokrácia. A szerző amellet érvel, hogy a szuverenitás a három említett tényező közül egyik megvalósításának sem szükséges feltétele. A tanulmány ezért levonja azt a következtetést, hogy a szuverenitás pusztán *eszközértékkel* bír: a szuverenitást csupán addig és annyiban van okunk megőrizni, ameddig értékes politikai és társadalmi célok megvalósításának hatékony eszközéül szolgál, ez pedig a jövőben nem szükségképpen lesz igaz. A szerző szerint ezért fontolóra kell vennünk az antiszuverén politika elképzelése által felvetett kérdéseket.

Laki János egy a kortárs természettudományokban újonnan megjelenő válságjelenséget, a megismételhetetlen kísérletekre támaszkodó tudományos publikációk problémáját mutatja be. A múlt század kilencvenes éveitől folyamatosan drasztikusan növekszik a tudományos lapoktól visszavont írások száma: a visszavonás indokai között 1997 és 2014 között majd sokszorosára nőtt a „csalás”, illetve a publikációkban hivatkozott kísérletek megismételhetetlensége. Az általános értékelés szerint azonban ez nem jelent tudományos válságot: a csalásokra előbb vagy utóbb fény derül, a rend helyreáll, a módszertani szabályok szigorúbb betartásával, illetve olyan intézményes ellenőrzőmechanizmus kidolgozásával, mely biztosítja a módszertani előírások érvényesülését a kutatások megtervezésében, végrehajtásában, az eredmények interpretálásában, igazolásában és publikálásában. Laki amellet érvel, hogy ez a reakció a replikációs válságra elhibázott: azon a feltevésen alapul ugyanis, hogy a tudomány módszertani normái egyszer s mindenkorra adottak, és ezek a normák egy a szubjektumot kiiktató, mechanikus objektivitáskritériumot vesznek alapul. Laki szerint azonban a replikációs problémák egy részének esetében inkább arról van szó, hogy az objektivitásnak ez a koncepciója nem adekvát a vizsgált jelenség, a kísérleti eredmények értelmezése szempontjából, és inkább másfajta, a Laki által javasolt ún. „ágens-objektivitásra” alapozott kritériummal kell őket értelmezni.

Gébert Judit írása azt a kérdést vizsgálja, hogy kell-e kompenzálnunk azokat, akiknek a helyzete gazdasági válságok következtében rosszabbodik. A probléma tárgyalását két kérdés körülfűzi fel: mit jelent az, hogy valaki „rosszabb

helyzetben van, mint korábban”? Illetve számít-e kompenzáció szempontjából, hogy felelős-e az illető a helyzete megromlásáért? A válasz kibontásához a szerző olyan különböző analitikus gazdaságfilozófiai elméleteket vizsgál, amelyek az emberi *jóléttel* (*well-being*) foglalkoznak, és az elméleti megismerés mellett eszközként szolgálnak ahhoz, hogy a gazdaságpolitikai döntéshozók képesek legyenek az emberek helyzetét összehasonlítani. Gébert a preferencia-kielégítés, a jólét eszközei, illetve a képességek terminusaiban megfogalmazott elméleteket elemzi, és azt vizsgálja, hogy ezek milyen különböző válaszokat adnak a tanulmány fő kérdésére.

Schwendtner Tibor *A válság szerepe a fiatal Heidegger gondolkodásában* című tanulmánya a válság fogalmát egzisztenciális és filozófiai értelemben közelíti meg. Abból indul ki, hogy Heidegger az első világháború utáni korszakot kortársaihoz hasonlóan általános válságként fogta fel. A helyzetre adott filozófiai válasza azonban eltért a kortársak választától. Heidegger nem azt kereste, hogy milyen utak vezetnek ki a válságból, hanem azt állította, hogy a válság új lehetőséget teremt mind az egzisztencia, mind a filozófia, mind a tudomány számára arra, hogy mindegyik a maga módján megújuljon és valódi értelemben önmagává váljon. 1929–30 táján, a Nagy Világválság idején azonban Heidegger politikai felfogása radikalizálódott és közel került a náciizmushoz. Ugyanekkor gondolkodásában is fordulat észlelhető: a kérdésességet és a válságot ekkor is a filozófiai gondolkodás vezető erejének tartotta, a hangsúlyok azonban eltolódtak az aktivitás felé. Heidegger egyre inkább az ember és a filozófia világgépző (*weltbildend*) aspektusát emelte ki. Gondolkodásának aktivista fordulata 1933-ban kulminálódott, amikor a nemzetiszocialista hatalomátvétel azt az illúziót ébresztette Heideggerben, hogy az általa képviselt filozófia az újonnan alakuló szellemi világ teremtő és vezető ereje lehet. Ennek a filozófiai aktivizmusnak az elemzése adhatja meg a választ arra a kérdésre, milyen gondolati okai lehettek Heideggernek arra, hogy 1933-ban a nácihoz csatlakozzon.

Megemlékezés rovatunkban a közelmúltban elhunyt Heller Ágnesre, a 20. és 21. századi magyar filozófia kiemelkedő személyiségére emlékeznek pályatársai, barátai és tanítványai. Almási Miklós és Erdélyi Ágnes személyes emlékeiket idézik fel, Gyenge Zoltán Heller Ágnes személyiségének, gondolkodói habitusának lényegéről ír „alapvetései”-ben. Kelemen János átfogóan jellemzi Heller filozófusi karakterét és hozzájárulását a magyar és az egyetemes filozófiához. Fehér M. István és Weiss János írásai Heller egy-egy fontos témáját elemzik: Fehér M. István az individualitás és az etika általános érvényűségere való igényének összeegyeztethetőségét vizsgálja, amit Heller Kant etikájának az elemzésében vet fel, és a *phronészisz* arisztotelészi fogalmára alapozva javasol összeegyeztetni, Weiss János pedig Marx és ezen keresztül Heller szükséglet-elméletét mutatja be.

Fórum rovatunkban Fehér M. István *Az analitikus és a kontinentális filozófia közötti megkülönböztetés mítosza* című tanulmányát adjuk közre, ami a *Mire*

tanít a filozófia ma? címmel az MTA II. osztálya által 2017 októberében megrendezett konferenciáján elhangzott előadás átdolgozott, bővített szövege, valamint Bernáth László kommentárját Forrai Gábor közelmúltban megjelent nézeteiről a doxasztikus kötelelességekről és Forrai Gábor erre adott válaszát.

Végül Szemle rovatunkban Varga Péter András recenzióját közöljük Tőzsér János *Mi a filozófia (és mi nem az)?* című könyvéről, valamint Loboczky János recenzióját Rózsa Erzsébet *Autonómia és paternalizmus – az orvos-beteg kapcsolat etikai kérdései a modern medicinában* című kötetéről.

Ambrus Gergely – Ullmann Tamás